

เกวียนไถนา¹

เกวียนเป็นพาหนะทางบกที่สำคัญในอดีตช่วยทุ่นแรงคนในการเดินทางและการบรรทุกขนส่งเกวียนจึงเป็นเสมือนพาหนะคู่ใจของชาวนาไทยที่ทุกคนบกรัวจำเป็นต้องมีเป็นของตนเอง เกวียนแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท โดยเรียกตามแรงงานสัตว์ที่ใช้เทียมลาก คือ เกวียนวัวและเกวียนควายเนื่องจากวัวตัวเล็กกว่าควายและมีแรงน้อยกว่าควายเกวียนวัวจึงมีขนาดเล็กกว่าเกวียนควายทำให้คล่องตัวและเหมาะกับภูมิประเทศที่เป็นที่ดอนสูง ป่าดง มีหล่มโคลนน้อย ส่วนเกวียนควายมีขนาดใหญ่จึงเหมาะกับภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่ม มีหล่มโคลนมาก เพราะวงล้อใหญ่และควายมีแรงลากมากกว่าวัว ส่วนคำที่ใช้เรียกเกวียนบางแห่งเรียกว่า ระแทะซึ่งมาจากคำว่าระตะหรือระตะฮฺในภาษาเขมรทางภาคอีสานและประเทศลาวออกเสียงว่า เกียนและสาลี ภาคเหนือในอดีตเคยเรียกว่า ล้อ เอียนหรือเอียนล้อซึ่งหมายถึงเรือนที่มีล้อบางที่ก็เรียกว่าล้อจั่วต่อมาภายหลังเรียกว่าเกวียนหรือล้อ สำหรับไม้ที่ใช้ทำเกวียนจำเป็นต้องใช้ไม้เนื้อแข็งทั้งในส่วนที่เป็นโครงสร้างและส่วนประกอบของเกวียนเพราะต้องใช้บรรทุกสิ่งของและเดินทางไกลซึ่งต้องรับน้ำหนักมากตลอดจนรับแรงกระแทกและแรงเสียดสีตลอดเวลาที่ใช้งานทุกครั้ง

ช่างเกวียนมีการสร้างสรรค์ความงามเสริมคุณค่าให้แก่เกวียนด้วยการต่อเติมชิ้นส่วนต่าง ๆ ของตัวเรือนเกวียนให้มีรูปร่างอ่อนช้อยมากกว่าปกติ ช่างเกวียนบางท้องถิ่นมีการตกแต่งเพิ่มเติมให้เกวียนดูสวยงามยิ่งขึ้นด้วยการติดกระจกสีฝังลงในเนื้อไม้ บางแห่งก็ใช้วิธีการเขียนภาพและระบายสีลงบนแผ่นไม้รอบตัวเรือนเกวียนหรือใช้วิธีการแกะสลักลวดลายลงบนเนื้อไม้แต่ละส่วนอย่างประณีตสวยงาม

เมื่อต้องใช้วัวหรือควายเทียมลากเกวียนจึงจำเป็นต้องฝึกวัวและควายให้เป็นงานเทียมเกวียนก่อนซึ่งโดยปกติเริ่มฝึกเมื่อมีอายุ 3-4 ปี สำหรับวัวเทียมจะใช้เฉพาะวัวเพศผู้ที่ตอนแล้วเท่านั้น เพราะแข็งแรงกว่าวัวเพศเมีย ส่วนควายเทียมใช้ได้ทั้งเพศผู้และเพศเมียในการฝึกวัวและควายเทียมเกวียนหากเริ่มฝึกอยู่ข้างไหนของแอกเกวียนก็ต้องใช้งานข้างนั้นตลอดไปเพราะถนัดคุ้นเคยกับแอกข้างนั้นและคุ้นกับการใช้สัญญาณบังคับจากคนขับให้เดินตรงไปข้างหน้า เลี้ยวซ้าย เลี้ยวขวา หรือสั่งให้หยุด-จอด การที่สังคมชนบทเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันใกล้ชิดกับเกวียนมาอย่างยาวนานจึงมักพบเรื่องราวเกี่ยวกับเกวียนแทรกอยู่ในวิถีชีวิตและในสังคมทั้งในนิทาน ตำนาน ประวัติศาสตร์ คำพังเพย และมโนภาพจิต ตลอดจนการเล่นของเด็กที่เรียกว่า โค้งดิน เกวียนหรือระวงดินเกวียน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการปฏิรูปการปกครองและเริ่มมีสาธารณูปโภคโดยการสร้างทางรถไฟจนมาถึงในสมัยที่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจจึงสร้างเส้นทางถนนสำหรับรถยนต์ซึ่งสะดวกรวดเร็วกว่าเกวียนทำให้การใช้เกวียนลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ จนต้องนำไปเก็บไว้ที่ถุนบ้านเรือน

¹ สิริพร รอดเกลี้ยง นักวิชาการศึกษา

ศิลปโบราณวัตถุ

จากพิพิธภัณฑ์คณาวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา

เสมือนเป็นเกวียนร้างเพราะไม่ได้ใช้งานและไม่มีการดูแลรักษาเมื่อไม่มีคนสั่งทำเกวียนกลุ่มช่างเกวียนจึงไม่ได้สืบทอดภูมิปัญญาแขนงนี้ เกวียนที่ไม่ได้ใช้งานแล้วจะถูกซื้อขายด้วยวัตถุประสงคใหม่คือเพื่อการอนุรักษ์โดยถอดชิ้นส่วนต่าง ๆ ทำเป็นสิ่งประดับตกแต่งบ้านหรือนำไปประกอบใหม่เป็นเครื่องใช้เครื่องเรือนแบบใหม่

พาหนะของคนในชนบทที่ใช้กันมากในอดีตคือเกวียนซึ่งใช้ในการเดินทางและบรรทุกสิ่งของ ในสังคมเกษตรกรรมแต่ละครอบครัวจำเป็นต้องมีเกวียนไว้ใช้ซึ่งถ้าพิจารณาทางด้านสถาปัตยกรรมแล้วเกวียนก็เปรียบเสมือนเรือนเคลื่อนที่ของเกษตรกร

ประเภทของเกวียนและบทบาทในสังคมไทย

เกวียนแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ เกวียนเทียมวัวและเกวียนเทียมควายแต่ทั่วไปมักเรียกกันว่าเกวียนวัวและเกวียนควาย เกวียนวัวมีขนาดเล็กกว่าเกวียนควายทำให้มีความคล่องตัวจึงเหมาะกับสภาพภูมิประเทศซึ่งเป็นที่ยอดสูง ปาดง มีหล่มโคลนน้อย เช่น ภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคกลางตอนบน ส่วนเกวียนควายเหมาะกับที่ราบลุ่ม มีหล่มโคลนมากกว่า เช่น ภาคกลางตอนล่าง ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ภาคใต้

เนื่องจากเกวียนเป็นพาหนะที่ใช้สำหรับการเดินทางไกลและบรรทุกหนัก โครงสร้างและส่วนประกอบของเกวียนส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องใช้ไม้เนื้อแข็งมีการเลือกไม้บางชนิดให้เหมาะสมกับลักษณะการใช้งานในแต่ละส่วนของเกวียนด้วย คือ ไม้พยุง ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้เค็ง ไม้พะยอม ไม้ตะเคียน ไม้ซาด ไม้เหลื่อม ไม้กระพุ่ม ไม้จิก ไม้เพกา ฯลฯ เพราะนอกจากจะใช้บรรทุกข้าวเป็นประจำทุกปีแล้วหลายแห่งก็มักมีการรวมกลุ่มกันใช้เกวียนเป็นพาหนะสำหรับด่อนวัวควายไปขายถึงภาคกลางและภาคตะวันออกในครั้งหนึ่ง ๆ เป็นเวลานาน บางครั้งเป็นเดือนรวมทั้งรับจ้างพ่อค้าในการบรรทุกลำเลียงสินค้าข้าวและของป่าจากทุ่งนาป่าดงไปยังจุดขนถ่ายสินค้าทางเรือหรือทางรถไฟ นอกจากนี้เมื่อมีงานบุญประเพณีต่าง ๆ ก็ยังใช้เกวียนร่วมขบวนแห่หรือใช้เป็นพาหนะสำหรับเดินทางไปนมัสการปูชนียสถานทั้งใกล้และไกลตามโอกาส แม้ว่าในสังคมเกษตรกรรมนำเกวียนมาใช้เพื่อบรรทุกขนส่งและเดินทางในแต่ละท้องถิ่นก็ตามแต่ช่างเกวียนก็ยังสร้างสรรค์ความงามให้แก่เกวียนโดยใช้วิธีต่อเติมและเพิ่มเติม คือ ต่อเติมชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเกวียนให้มีรูปร่างอ่อนช้อยงดงามมากขึ้นกว่าปกติและเพิ่มเติมด้วยการเลือกใช้วัสดุตกแต่ง เขียนภาพพระบายสีหรือสลักลวดลายต่าง ๆ ทำให้เกวียนมีคุณค่าและมูลค่าเพิ่มมากขึ้นจนเป็นเสมือนเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคมและฐานะของเจ้าของเกวียนอีกด้วย

ความสำคัญของเกวียนในยุคโบราณ

“เกวียน” คือยานพาหนะทางบกชนิดหนึ่ง มีสองล้อ เทียมด้วยวัวหรือควาย ใช้บรรทุกพืชผลต่างๆ หรือใช้เป็นพาหนะเดินทาง ประกอบด้วยล้อไม้ขนาดใหญ่สองล้อสำหรับรับตัวเกวียนหรือเรือนเกวียน ล้อจะหมุนรอบเพลลาที่มีคุดเป็นศูนย์กลาง โดยมีกำหรือโครงสร้างของล้ออยู่ในกรอบของไม้ฝักมะขามและมีแม่แปลกเป็นไม้ประกอบบังคับล้อเกวียนให้หมุนรอบเพลลา ส่วนตัวเกวียนหรือเรือนเกวียนมีลักษณะเป็นกระบะโปร่งๆ มีไม้ซี่เล็กๆเรียงสองแถวเป็นคล้ายกรง โดยด้านล่างตั้งอยู่บนไม้รูปหรือคาน (พิชชา ทองขลิบ, 2564) คานเกวียน ช่างเกวียน และคนที่ใช้เกวียนมักเรียกว่า ไม้ขวางทาง หรือ แปรกขวาง มีสองชิ้นอยู่ด้านหน้าและด้านหลัง เรียกว่า ขวางทางหน้า และขวางทางหลัง เป็นตัวไม้โครงสร้างด้านสกัดของเกวียน ทำหน้าที่รองรับรูปหรือทวก โดยไม่มีไม้หัวเต้าหรือไม้ข่มเหง วางนาบทับอยู่บนคันรูป แล้วใช้เครือไม้หรือหวายผูกมัดบังคับไว้ให้แน่น (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 36, 2516) ยุคโบราณเกวียนเป็นพาหนะสำคัญสำหรับขนถ่ายสินค้าจำนวนมากๆ เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนค้าขายซึ่งกันและกันกับเมืองอื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไป โดยมีวัวเทียมเกวียนหรือควายเป็นสัตว์ลากจูง คนไทยโบราณจะนิยมใช้วัวลากเกวียนมากกว่าใช้ควายลากเกวียน เพราะวัวเป็นสัตว์ไม่กลัวแดด สามารถทนร้อนได้ดีกว่าควายยามเดินทางไกล ส่วนควายสามารถนำมาลากเกวียนได้เช่นกัน แต่คนไม่นิยมขอบนำมาลากเกวียนระยะทางไกลๆ เพราะควายเป็นสัตว์ไม่ทนร้อน ชอบลงแช่น้ำ หรือนอนปลักโคลน ควายจึงเป็นสัตว์ที่คนนิยมนำมาไถนา ซึ่งถือว่าสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศและการใช้แรงงานสัตว์ได้อย่างเหมาะสม

ความสัมพันธ์ของคนไทยกับเกวียน

คนไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรมีความผูกพันกับเกวียนและต้องใช้เกวียนเป็นพาหนะ ดังนั้นจึงพบว่าเกวียนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตหลายอย่างดังเห็นได้จากนิทาน ตำนาน ประวัติศาสตร์ รวมทั้งผญาภาษิต คำพังเพย และการละเล่นของเด็ก เช่น นิทานเรื่องเทวดากับคนขับเกวียน นิทานเรื่องโคนันทวิศาล นิทานเรื่องคันทนามโพธิสัตว์หรือท้าวคันทนาม ตำนานพระธาตุพนม ตอนทรงปรารภบุพกรรมของพระพุทธเจ้า ตอนสละคนเป็นข้าโอกาสและตั้งบ้านธาตุพนม ในพงศาวดารโยนกเรื่องพระยามังรายตั้งเมืองเชียงใหม่มีการเปรียบเทียบให้เห็นว่าการใช้เกวียนเป็นพาหนะรวมทั้ง ผญาภาษิต คำพังเพยที่เป็นคติคำสอนในการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมและการละเล่นของเด็กที่เรียกว่า โคนันทวิศาลหรือระวงดินเกวียน

เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงการคมนาคมทางรถไฟที่เป็นผลจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มเข้ามามีบทบาทในการบรรทุกขนส่งและการเดินทางแทนที่บทบาทของเกวียนแม้จะมีการใช้เกวียนแต่มีระยะทาง

สั้นลงประกอบกับในรัชกาลที่ 5 มีการใช้กฎข้อบังคับเพื่อควบคุมการใช้เกวียนและในรัชกาลที่ 6 มีการกำหนดให้จดทะเบียนใบอนุญาตขับรถรวมทั้งในรัชกาลที่ 8 มีการตราพระราชบัญญัติล้อเลื่อน พ.ศ.2478 จึงทำให้มีผลกระทบต่อการทำเกวียนและการใช้เกวียนด้วย สมัยต่อมาได้มีการพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้าน เช่น ในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการสร้างถนนมิตรภาพ ตามมาด้วยการสร้างถนนสายรองเชื่อมชุมชนเมืองและชนบทอย่างต่อเนื่องทำให้การคมนาคมด้วยรถยนต์ทุกขนาดเข้ามามีบทบาทแทนเกวียนมากขึ้นอย่างชัดเจนเพราะสะดวกและรวดเร็วกว่าส่งผลให้เกวียนที่เคยใช้กันในทุกรอบครัวค่อย ๆ ถูกนำไปเก็บไว้ใต้ถุนบ้านโดยขาดการดูแลรักษาจนเป็นเกวียนร้างเพราะไม่ได้ใช้งาน ปัจจุบันช่างเกวียนก็เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นเพราะไม่มีคนสั่งทำเกวียนทำให้ไม่มีการสืบทอดภูมิปัญญาด้านนี้ ในปัจจุบันมีการแสวงหาเกวียนที่ถูกทิ้งร้างไว้เพื่อการอนุรักษ์หรือนำไปถอดชิ้นส่วนแปรรูป บางครั้งมีการสั่งทำเกวียนใหม่แต่แม้จะสั่งทำใหม่ก็หาไม้เนื้อแข็งมาทำได้ยาก บรรดาช่างเกวียนที่เหลืออยู่ก็ต้องปรับเปลี่ยนมาทำเกวียนแบบย่อส่วนเพื่อใช้เป็นของที่ระลึกและตั้งแสดงเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

พิชชา ทองขลิบ.(2564). เกวียน. สืบค้น 1 ธันวาคม 2568.จาก

[https://www.sac.or.th/databases/traditional-](https://www.sac.or.th/databases/traditional-objects/th/equipment-detail.php?ob_id=200)

[objects/th/equipment-detail.php?ob_id=200.](https://www.sac.or.th/databases/traditional-objects/th/equipment-detail.php?ob_id=200)

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.(2516).สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 36 คำเรียกเกวียน.

สืบค้น 1 ธันวาคม 2568. จาก<https://shorturl.asia/fiYvb>.